

PROCES VSEBINSKE ANALIZE PRI KATALOGIZACIJI KNJIŽNIČNEGA GRADIVA: PRIMER VISOKOŠOLSКИH KNJIŽNIC¹

Jelka Kos
Alenka Šauperl

Oddano: 9. 2. 2011 – Sprejeto: 24. 3. 2011

Izvirni znanstveni članek
UDK 025.343:027.7(497.4)

Izvleček

Namen: S člankom odgovarjamo na vprašanje, kako katalogizatorji določijo vsebino dokumenta. V ta namen je bila opravljena kvalitativna raziskava. Cilji raziskave so bili ugotoviti: (1) kateri deli dokumenta so ključni pri procesu vsebinske analize, (2) kateri pristopi k določanju vsebine so prisotni, (3) katere značilnosti so ključne, (4) kateri koraki in kognitivni procesi so prisotni ter (5) ali in kako se proces vsebinske analize pri katalogizatorjih iz slovenskih visokošolskih knjižnic razlikuje od procesov opisanih v učbenikih in standardu ISO 5963.

Metodologija/pristop: V kvalitativni raziskavi je sodelovalo deset katalogizatorjev iz devetih slovenskih visokošolskih knjižnic. Za zbiranje podatkov smo uporabili opazovanje z metodo glasnega premišljevanja, pisanje dnevnika in diskusija z nestrukturiranim intervjujem.

Rezultati: Udeleženci raziskave so večinoma pregledali naslov, kazalo vsebine, uvod/predgovor in pregledali ter prelistali celotno knjigo. Prevladoval je v dokument usmerjen pristop k določanju vsebine, pri procesu določanja vsebine so bili opaženi štirje koraki: vnos podatkov, obdelava podatkov, zgostitev besedila in zaključek določanja vsebine. Na podlagi rezultatov in ugotovitev raziskave sta bila razvita dva splošna modela procesa določanja vsebine.

Omejitve raziskave: Majhen in pripraven vzorec omejuje posploševanje ugotovitev.

Izvirnost/uporabnost raziskave: Raziskava je ena izmed redkih empiričnih raziskav s kvalitativnim metodološkim pristopom o vsebinski analizi v Sloveniji.

Ključne besede: vsebinska analiza, katalogizacija, visokošolske knjižnice, Slovenija

¹ Članek je nastal na osnovi magistrskega dela z istoimenski naslovom, ki je bil pod mentorstvom dr. Alenke Šauperl uspešno zaključen maja 2010.

Original scientific article

UDC 025.343:027.7(497.4)

Abstract

Purpose: The study tried to answer how catalogers determine the subject of a document. The aim of the research is to understand: (1) which parts of document are most important in the subject analysis process, (2) which approaches in the subject determination are involved, (3) which features of document are most significant, (4) which stages and cognitive processes are present, and, (5) if and how the subject analysis process of catalogers at Slovenian academic libraries differ from conceptions described in textbooks and ISO 5963 standard.

Methodology/approach: Ten catalogers from nine Slovenian academic libraries were included into the qualitative research. Observation, think-aloud procedures, diaries and follow up discussions (non-structured interviews) were used for collecting the data.

Results: Regarding the parts of the document, the participants mostly examine the title, the table of contents, the introduction/preface, they also check the entire document. The document-oriented approach to subject determination was predominant. There were four stages in the process noted: the data input, data processing, text reduction and assignment of subject headings. Based on the results two general models of the subject analysis process were constructed.

Research limitation: The small and convenient sample limits the generalization of findings.

Originality/practical implications: It is a rare empirical study with qualitative approach in researching the subject analysis in Slovenia.

Key words: subject analysis, cataloging, academic libraries, Slovenia

1 Uvod

Kljub dolgi tradiciji vsebinske obdelave je malo znanega o tem, kako katalogizatorji določijo vsebino dokumenta. Mednarodni standard ISO 5963, prvič sprejet 1985 in nazadnje potrjen leta 2008, in iz njega izhajajoči slovenski standard SIST ISO 5963 (1996) opisujeta, da postopek vsebinske analize poteka v treh korakih: 1) pregled dokumenta in ugotovitev njegove vsebine, 2) ugotovitev pglavitnih pojmov, ki vsebino opisujejo in 3) izražanje teh pojmov z izrazi iz sistema za vsebinsko opisovanje, npr. geslovnika, tezavra, klasifikacijskega sistema. Langridge (1986) postopek opisuje zelo podobno. V prvem koraku, ki ga imenuje vsebinska analiza, katalogizator ugotovi, o čem publikacija govori. Nato v drugem koraku pojme, ki jih je v prvem koraku oblikoval v svojem jeziku, prevede v jezik geslovnika ali klasifikacijskega sistema. V tretjem koraku pa vsebino zapiše z izrazi in sintakso geslovnika ali klasifikacijskega sistema, ki ga uporablja.

V strokovni literaturi se poudarja, da je določanje ustrezne vsebine, torej vsebinska analiza najpomembnejši korak in vpliva na celoten proces vsebinske obdelave dokumentov. Vsebinsko analizo (ang. subject analysis) opredeljujemo kot ugotavljanje vsebine publikacije ali dokumenta, katerega namen je vsebinski opis v knjižničnem katalogu, bibliografski podatkovni zbirki ali podobnih sistemih za shranjevanje publikacij, dokumentov in informacij. Zaradi podobnosti izrazov je vredno opozoriti na termin *analiza vsebine* (ang. content analysis), ki je družboslovna raziskovalna metoda. Z njo v besedilu ugotavljamo pojave in s tem pridobivamo vpogled v družbene ali osebne odnose, dogodke ipd. (Babbie, 2004; Šauperl, 2005).

Vsebinska analiza je zanimivo najmanj raziskana v primerjavi z drugimi postopki vsebinske obdelave. Največ pozornosti se je do sedaj namenjal stopnji prevajanja rezultata vsebinske analize v sistem za vsebinsko označevanje in pripomočkom za njegovo uporabo, izredno malo pa je raziskav o kognitivnih procesih, ki se pojavljajo med vsebinsko analizo, zato kar nekaj avtorjev poziva k bolj sistematičnemu preučevanju tudi tega segmenta (Todd, 1992; Mai, 2000). Pečjak (1977) in Musek (2005) med kognitivne procese uvrščata mišljenje, sklepanje, obnavljanje informacij iz spomina in povezovanje teh informacij s predhodnim znanjem, reševanje problemov in odločanje. Vsi ti procesi so nujni v človekovem vsakodnevnem delu. Pri izdelavi predstavitve knjižničnega gradiva v knjižničnih katalogih pa so še toliko pomembnejši, saj njihov rezultat delno odloča tudi o uspehu oziroma neuspehu pri iskanju gradiva v knjižničnih katalogih.

Empirično še ni jasno, kako proces vsebinske analize dejansko poteka (Mai, 2000; Šauperl, 1999, 2002). Šauperlova je pokazala, da se proces vsebinske analize nekoliko razlikuje med katalogizatorji v ameriških visokošolskih in splošnih knjižnicah ter da se postopek slovenskih knjižničarjev razlikuje od obeh prejšnjih (Šauperl in Saye, 1998; Šauperl, 1999, 2002, 2005). Zato smo na osnovi teh raziskav zastavili novo študijo, s katero smo želeli še podrobneje preučiti dejanski proces vsebinske analize katalogizatorjev pri njihovem običajnem delu.

2 Zasnova in metodologija raziskave

Namen naše raziskave je bil spoznavanje in razumevanje procesa vsebinske analize, predvsem kognitivnih procesov, ki se pojavljajo pri določanju vsebine dokumentov. Razumevanje tega procesa je pomembno za izobraževanje katalogizatorjev in izboljšanje iskanja po vsebini v knjižničnih katalogih. Celovito razumevanje postopka bo prispevalo k razvoju izobraževanja katalogizatorjev,

kar se bo odražalo tudi v izboljšanju opisa vsebine ter posledično tudi uspeha iskanja po vsebini v knjižničnih katalogih.

Našo raziskavo smo omejili na delo katalogizatorjev v slovenskih visokošolskih knjižnicah, pri katerih smo poskušali odgovoriti na naslednja raziskovalna vprašanja:

- Kateri deli dokumenta so ključni pri procesu vsebinske analize?
- Kateri pristopi k določanju vsebine pri vsebinski analizi so prisotni?
- Katere značilnosti pri procesu vsebinske analize so ključne?
- Kateri so koraki in kognitivni procesi pri postopku vsebinske analize?
- Ali in kako se proces vsebinske analize pri katalogizatorjih v slovenskih visokošolskih knjižnicah razlikuje od procesov, opisanih v učbenikih in standardu ISO 5963 (1996)?

2.1 Vzorec in izbira dokumentov

V kvalitativni raziskavi, ki je potekala od marca 2007 do marca 2008, je sodelovalo deset izkušenih knjižničarjev – katalogizatorjev iz devetih slovenskih visokošolskih knjižnic z najmanj enim letom delovnih izkušenj na trenutnem delovnem mestu. Imeli so od 3 do 33 let delovnih izkušenj v knjižnici in od 2 do 33 let izkušenj v katalogiziranju. Na trenutnem delovnem mestu so delali od 1 do 33 let.

Udeleženi katalogizatorji so imeli izobrazbo univerzitetnega diplomiranega bibliotekarja z opravljenim bibliotekarskim strokovnim izpitom ter licenco za vzajemno katalogizacijo ali izobrazbo iz drugih strok z opravljenim bibliotekarskim strokovnim izpitom ter licenco za vzajemno katalogizacijo. Le en udeleženec, ki je opravljal samo vsebinsko obdelavo v knjižnici in ne tudi opisne katalogizacije, ni imel licence za vzajemno katalogizacijo v sistemu COBISS. Večina udeležencev je imela izobrazbo univerzitetnega diplomiranega bibliotekarja, trije knjižničarji so bili priučeni bibliotekarji s področja družboslovja ali jezikoslovja.

Ker je bila raziskava usmerjena na raziskovanje dejanskega procesa določanja vsebine katalogizatorjev pri njihovem običajnem delu, je bil kraj raziskave katalogizatorjevo delovno mesto, to je njegova pisarna v knjižnici. Udeležencem smo podali navodila, da naj samostojno vsebinsko obdelajo tri dokumente v sistemu COBISS. Izbrani dokumenti so bile knjige, ki so bile nabavljene za redno zbirko in naj bi v zbirki ostale trajno. Izbrane knjige so bile namenjene odraslim uporabnikom, a niso sodile med leposlovje. V vzajemni bazi COBIB

niso imele izdelanega kataložnega zapisa oziroma še niso imele dodeljenih predmetnih oznak v slovenskem jeziku. Med procesom obdelave pa so udeleženci lahko prevzeli kataložne zapise iz OCLC WorldCat ali COBISS/NET, četudi so ti imeli tujejezične predmetne oznake. Udeležence smo naprosili, da naj pred srečanjem ne iščejo informacij o izbranih knjigah, po srečanju pa so nam oddali tudi kopije relevantnih strani knjig in morebitnih dodatnih zapisov.

2.2 Zbiranje podatkov

Za zbiranje primarnih podatkov so bile uporabljene štiri različne raziskovalne metode oziroma tehnike: 1) vprašalnik za zbiranje osebnih podatkov, 2) opazovanje z metodo glasnega premišljevanja, 3) dnevnik in 4) diskusija z nestrukturiranim intervjujem. Z vprašalnikom smo zbrali podatke o osnovnih značilnosti vzorca, torej o izobrazbi in delovnih izkušnjah udeleženih katalogizatorjev. Odločili smo se, da udeležencem ponudimo možnost, da se sami odločijo, ali bi raje sodelovali pri opazovanju z metodo glasnega premišljevanja ali bi raje pisali dnevnik. Tako je pet udeležencev sodelovalo pri opazovanju z metodo glasnega premišljevanja, drugih pet je pisalo dnevnik, pri obeh skupinah smo nato izvedli še diskusijo z nestrukturiranim intervjujem. Z uporabo različnih raziskovalnih metod smo lahko pridobili podatke, da smo odgovorili na zastavljena raziskovalna vprašanja, hkrati pa smo povečali zanesljivost pridobljenih podatkov in rezultatov.

Opazovanje z metodo glasnega premišljevanja omogoča, da je pojav opazovan v vsakdanjem življenjskem kontekstu kot nasprotje simulaciji. Opazovanje je namreč metoda, pri kateri se sistematično opazuje pojave: vedenja, miselne procese, dogodke v običajnem okolju. (Gorman, 1998; Patton, 2002). Omogoča beležiti pojave, ko se dogajajo tukaj in zdaj (Powell, 1986; Gorman, 1998).

V raziskavi je bila z opazovanjem uporabljena tudi metoda razmišljanja na glas, zato ker se ta metoda uporablja za sledenje miselnih procesov in praviloma ne moti miselnega procesa (Ericsson in Simon, 1993; Van Someren, Barnard in Sandberg, 1994). Namen metode je dobiti podatke o kognitivnem procesu. Z njo lahko dobimo zanesljive podatke, če upoštevamo sledeče pogoje. Informacijski proces mora biti pod kognitivno kontrolo in ne sme potekati samodejno. Informacija mora biti v središču pozornosti. Uporabnik ne sme biti pod velikim miselnim pritiskom in ne sme biti prisotne nobene motnje. Govorjenje spodbuja uporabnikove naravne misli, toda ne spremeni strukture procesa za izvajanje glavne naloge (Ericsson in Simon, 1993).

Udeleženci so bili naproseni, da so med katalogiziranjem treh knjig na glas govorili vse svoje misli in aktivnosti v zvezi z obdelavo knjig. Na glas so brali

tudi besedila iz knjige in z zaslona računalnika. Celotno srečanje se je snemalo z računalniškim programom Screen Recorder, ki je snemal dogajanje na zaslonu računalnika in katalogizatorjevo govorjenje. Raziskovalka je sedela za katalogizatorjem in ga opazovala med njegovim delom ter si v zvezek zapisovala njegove aktivnosti itd. Njen položaj je bil včasih omejen zaradi majhnih delovnih prostorov. Občasno tudi ni videla na zaslon katalogizatorjevega računalnika. Ne glede na njen položaj, so udeleženci pogosto iskali očesni stik z njo. Pogosto so z njo komunicirali verbalno in tudi neverbalno, ker so se hoteli prepričati, da je sledila njihovem delu in razumela njihove miselne procese.

Pri metodi *dnevnik* raziskovanci zapisujejo svoje misli, aktivnosti pri svojem rednem delu v vsakdanjem življenjskem kontekstu, ko se opazovana aktivnost dogaja (Jeng, 1996). Dnevnik je bil izbran tudi zato, ker smo želeli pridobiti podatke, kako si različna vedenja sledijo, torej zaporedje različnih dejavnosti. Dnevnik namreč omogoča precej natančno oceno, kako pogosto in koliko časa se nekaj dogaja. Metoda pisanja dnevnika ima tudi uporabnost v zbiranju nadrobnosti in posameznosti (Bryman, 2001).

Udeleženci so bili naprošeni, da so si med katalogiziranjem izbranih treh knjig zapisovali vse svoje misli in aktivnosti v zvezi z obdelavo v tiskani ali elektronski obliki. Zapisovali so si tudi besedila, ki so jih brali iz knjige in besedila z zaslona računalnika. Nekaj udeležencev je pisalo dnevnike v tiskani obliki, te so nato sami prepisali v elektronsko obliko.

Tri tedne po opazovanju oziroma izročitvi dnevnika je sledila *diskusija z nestrukturiranim intervjujem*. Namen diskusije je bilo razjasniti morebitne nejasnosti z opazovanja in v dnevnikih ter natančneje razložiti stvari, ki morda niso bile podrobne izražene med opazovanjem in v dnevniku. Diskusije so bile posnete z diktafonom, ozadje diskusije je bilo bolj sproščeno kot pa samo opazovanje. Udeleženec in raziskovalka sta sedela za mizo drug nasproti drugega in pred njima je bila shema, ki je vsebovala korake katalogizacijskega procesa katalogizatorja z opazovanja ali iz dnevnika. Z udeležencem smo podrobno razpravljali o korakih obdelave, npr., ali je udeleženec uvod knjige prebral ali ga je samo hitro preletel. Takšna vprašanja bi bila neprimerna med opazovanjem. Shema je večini udeležencem pomagala, da so se spomnili podrobnosti z opazovanja ali pisanja dnevnika in da so odgovorili na določena vprašanja. Udeleženci so povedali, ko se niso spomnili podrobnosti z opazovanj ali pisanja dnevnikov ali ko so odgovarjali na podlagi posplošitve svojega običajnega dela ali prepozna spoznanja.

S tistimi, ki so sodelovali pri opazovanju, smo diskutirali o eni od treh obdelanih knjig, ki je bila podrobneje predstavljena oziroma je predstavljala največji izziv. Z udeleženci, ki so pisali dnevnik, smo v diskusiji pregledali korake katalogizacijskega procesa vseh treh knjig. Razlog je bil ta, da so bili dnevniki

manj natančni, podrobni in dokončni kot podatki, dobljeni z opazovanj. Pri nekaterih piscih dnevnika se je pojavil tudi problem vzdrževanja motivacije in interesa. Zadnji dnevnik je bil namreč praviloma manj natančen in podroben kot prva dva.

2.3 Analiza podatkov in struktura rezultatov

Predhodna analiza podatkov je bila narejena takoj po transkripciji podatkov z opazovanja in iz dnevnikov za pripravo gradiva za diskusijo z nestrukturiranim intervjujem. Končna analiza je bila narejena, ko so bili zbrani vsi podatki. Analiza podatkov je bila narejena brez uporabe računalniškega programa za kvalitativno analizo. Kot pripomoček je bil uporabljen le običajen urejevalnik besedila in priročniki za kvalitativno raziskovanje (Gorman, 1998; Mesec, 1998; Patton, 2002).

Pri analizi podatkov smo uporabili odprto kodiranje, ki je vsebovalo tri postopke: 1) določitev enot kodiranja, 2) prosto pripisovanje pojmov ali poimenovanje (odprto kodiranje) in 3) definiranje pojmov in kategorij. V prvem postopku smo najprej empirične podatke, dobljene v raziskavi, razčlenili na sestavne dele, tako da smo dobili enote kodiranja. Za enoto kodiranja smo izbrali en stavek. V drugem postopku – kodiranju – smo posamezno kodirno enoto/stavek poimenovali z določenim pojmom ali kodo. V tem postopku smo uporabili tri tehnike: pripisovanje pojmov empiričnim opisom, združevanje sorodnih pojmov v kategorije in analiza značilnosti pojmov in kategorij. Kot rezultat prvega koraka analize podatkov smo razvili kodirno shemo: izbrali smo tiste pojme in kategorije, ki so bili relevantni glede na problem in namen naše raziskave, izbrane pojme in kategorije smo poimenovali z določenim izrazom, jih definirali ter jim določili pomen, ki smo ga podprli s citati iz empiričnih podatkov iz naše raziskave.

V naslednjem poglavju so ugotovitve raziskave razdeljene v tri važnejše skupine, ki sestavljajo proces določanja vsebine. Te skupine so: pregledovanje knjige kot fizične enote, tj. pregledovanje delov knjige, pregledovanje vsebine knjige in koraki ter kognitivni procesi pri vsebinski analizi. Sledi predstavitev dveh splošnih modelov vsebinske analize, ki sta izpeljana iz zgodb desetih udeležencev raziskave. Oba modela vsebinske analize sta opisana tako, kot si sledijo koraki pri procesu določanja vsebine. Na koncu poglavja predstavljamo ugotovitve primerjave med procesom vsebinske analize pri katalogizatorjih v slovenskih visokošolskih knjižnicah in procesi, opisanimi v učbenikih in standardu ISO 5963 (1996).

3 Proces določanja vsebine

3.1 Pregledovanje delov knjige

Vsi opazovanci in pisci dnevnika so na začetku procesa določanja vsebine dokumenta pregledali fizično enoto, tj. knjigo, in tudi nekajkrat med samim procesom. Knjigo so ponovno pregledovali med procesom, ko so želeli preveriti, ali so določili vse vidike vsebine. K pregledovanju knjige so se vrnili, da bi preverili, ali je v knjigi prisoten še drug vidik vsebine.

Vsi opazovanci in pisci dnevnika so za določanje vsebine najprej pregledali *naslov in podnaslov*, če ga je knjiga vsebovala, vendar naslov ni igral pri vseh enake vloge. Pri nekaterih udeležencih je bil naslov edini vir za določanje vsebine knjige. Za nekatere udeležence je bil naslov le začetna točka pri določanju vsebine: »prvi vtis« ali »groba ocena«. Kasneje je bila začetna ocena vsebine knjige iz naslova preverjena in razširjena še z drugimi deli knjige. S pregledovanjem dodatnih delov knjige so ti udeleženci potem potrdili ali zavrnili začetne ocene vsebine knjige. Nekateri udeleženci so iz naslova, besed v naslovu identificirali pojme in jih takoj brez dodatnega preverjanja drugih delov knjige dodelili kot gesla. Kasneje so pregledali še druge dele knjig, v njih identificirali pojme in jih izbrali za gesla. Zdi se, kot da so ti udeleženci obravnavali dele knjig kot ločene dele za določanje vsebine. Osredotočali so se na določanje posameznih podrobnosti iz vsebine knjige in jih obravnavali kot ločene dele določanja vsebine, npr. ločen del je bil naslov, povzetek posameznega poglavja, identificiran iz naslova poglavij.

Za vse udeležence je bil pomemben vir *kazalo vsebine*. Iz njega so nekateri dobili potrditev začetne ocene vsebine knjige, nekateri udeleženci pa so kazalo vsebine obravnavali kot ločen del za določanje vsebine. Osredotočali so se na identificiranje posameznih podrobnosti iz vsebine knjige in jih obravnavali kot ločene dele določanja vsebine, npr. ločen del je bil povzetek posameznega poglavja, identificiran iz naslova poglavij. Iz kazala vsebine kot ločenega dela so identificirali pojme in jih dodelili kot gesla ali pa so identificirane pojme uporabili kot poskusna gesla, ki so jih iskali v geslovníku. Pregled kazala vsebine so določeni udeleženci uporabili tudi zato, da bi videli, katere posameznosti in podrobnosti iz vsebine bo knjiga obravnavala.

Nekateri udeleženci so pregledali tudi *uvod in/ali predgovor*, vendar pri njih ni igral takšne vloge, kot jo ima v strokovni literaturi o vsebinski obdelavi. V strokovni literaturi je obravnavan kot pripomoček za identificiranje avtorjevega namena pisanja dokumenta in avtorjevega vidika vsebine dokumenta. Pri udeležencih ni bilo opaženo, da bi v uvodu zavestno iskali avtorjev namen

pisanja. Uvod so pregledali, ker so se želeli seznaniti z vsebino knjige ali ker niso poznali strokovnega področja knjige.

En udeleženec je knjigo pregledoval sistematično po *posameznih poglavjih* z namenom, da ugotovi ali poglavja dejansko sodijo v ta okvir, kot ga napoveduje naslov in posamezni naslovi v kazalu vsebine. Pri pregledovanju posameznih poglavij je identificiral podrobnejšo vsebino knjige, medtem ko je iz naslova in kazala vsebine določil splošno, osrednjo temo knjige. Drugi udeleženec je prav tako sistematično pregledoval posamezna poglavja knjige, vendar le zaradi tega, ker knjiga ni imela kazala vsebine. Pregled posameznih poglavij je nadomestilo kazalo vsebine.

Nekaj udeležencev je pregledalo tudi *založnikovo predstavitev knjige* na zadnji knjižni platnici in si z njim pomagalo določiti vsebino. En udeleženec je iz založnikove predstavitve knjige poleg naslova »grobno ocenil« vsebino knjige. Kasneje je dobil potrditev te začetne ocene iz drugih delov knjige. Nekateri udeleženci so iz založnikove predstavitve knjige na zadnji knjižni platnici določili pojme in jih dodelili kot gesla.

Dva udeleženca sta poročala o pregledovanju kazala². Nekateri udeleženci so na osnovi vizualnih lastnosti knjige, to je ilustracij, določili vsebino knjige. Samo en udeleženec je pri določanju vsebine pregledoval bibliografijo. Prav tako je samo en udeleženec pregledoval zaključek in povzetek knjige. Samo en udeleženec je za določanje vsebine knjige uporabil zunanji vir, tj. spletno enciklopedijo Wikipedijo.

3.2 Pregledovanje vsebine dokumenta

Pri skupini *pregledovanje vsebine dokumenta* smo ugotovili, da so udeleženci uporabili dva pristopa/metodi določanja vsebine: *v* ali *na dokument usmerjen pristop* in *v uporabnike usmerjen pristop*. Nismo pa opazili, da bi udeleženci pri določanju vsebine poskušali identificirati avtorjev namen, ki ga je želel doseči z dokumentom. Udeleženci so iskali tudi *značilnosti* dokumenta, nekaj pa jih je nakazalo tudi uporabo tehnike določanja vsebine po *pogostosti pojmov*. Nekateri udeleženci so omenili dilemo izčrpnosti.

Osnovna ideja *v dokument usmerjenega pristopa* (ang. document-oriented approach) k vsebinskem označevanju je, da naj bi katalogizator razvil predmet, osnovan samo na analizi dokumenta. Ta pristop se osredotoča na informacijo,

2 V članku s pojmom kazalo označujemo seznam v dokumentu omenjenih oseb, stvari, krajev z navedbo stvari in mesta omembe.

predstavljeno v dokumentu. Katalogizator raziskuje določene dele dokumenta in sam določi pomembnost informacij (Mai 2000, 2005). Obstaja tudi različica tega pristopa, ki se imenuje *na dokument osredotočen pristop* (ang. document-centered approach). Z razliko od prešnjega pristopa, tu katalogizator pri izbiri vsebinskih oznak upošteva uporabnikove potrebe, torej poskuša ugotoviti, s katerimi vsebinskimi oznakami bo uporabnik iskal dokument (Mai, 2005).

Ko se katalogizator bolj posveča uporabnikovi splošni ravni znanja ali uporabnikovemu delu ali raziskovalnemu področju, govorimo o *v uporabnike usmerjenem pristopu* (ang. user-oriented approach) k določanju vsebine. Ta pristop temelji na ideji, da mora katalogizator pri določanju vsebine in tudi pri izbiri vsebinskih oznak upoštevati uporabnikove informacijske potrebe (Mai, 2000).

Pri udeležencih raziskave je prevladoval *v dokument usmerjen pristop*, vsebino knjig so določili samo na osnovi analize knjig. Izjema je en udeleženec, pri katerem je prevladoval *v uporabnike usmerjen pristop* k določanju vsebine. Nekateri udeleženci so pri določanju vsebine poleg *v dokument usmerjenega pristopa* uporabili tudi pristop, ki je usmerjen *v uporabnike*. Prav tako so nekateri udeleženci poleg *v dokument usmerjenega pristopa* uporabili pristop, ki je osredotočen *na dokument*. Upoštevali so namreč tudi terminologijo, s katero bi uporabnik iskal določeno knjigo. Terminologijo gesel so poskušali uskladiti z uporabnikovimi iskalnimi strategijami.

Zdi se, da sta dva udeleženca pri določanju vsebine upoštevala tudi *pogostost pojmov*. Pogostost pojmov je osnovana na Wilsonovi metodi (1968), in sicer metodi razvrščanja ali štetja uporabe pojmov in referenc v dokumentu. Ta metoda razvrščanja ali štetja uporabe pojmov in referenc v dokumentu je poskus vzpostaviti objektivni način določanja vsebine dokumenta. Zajema ugotavljanje pogostosti referenc na teme, ideje ali stvari v dokumentu. Enota ali enote z največ referencami je/so lahko predmet/predmeti dokumenta. Katalogizator ne identificira samo pojmov, ki se najbolj pogosto pojavijo, ampak mora tudi razumeti odnose med pojmi, zato da lahko bolj natančno razume njihovo pogostost (Wilson, 1968). Vendar v naši raziskavi udeleženca nista načrtno in sistematično uporabljala te metode za določanje vsebine. Uporaba te metode se je pri njima nanašala samo na nejasen, netočen vtis o pogostosti besed in nista resnično štela pojmov in razreševala odnosov med pojmi.

En udeleženec je samo prebral stavek, v katerem je avtor knjige eksplicitno nakazal svoj namen pisanja knjige. Udeleženec je stavek ovrednotil, da je pomemben. Ni pa bilo opaženo, da bi udeleženec zavestno upošteval avtorjev namen pri določanju vsebine.

Pri opredeljevanju značilnosti dokumenta, tj. vidik dokumenta, ki ni vsebina dokumenta (Wellisch, 2000), smo opazili, da so omenjali sledeče značilnosti pri

določanju vsebine: raziskovalne metode, intelektualno raven, stil avtorjevega pisanja, ciljna skupina bralcev (komu je knjiga namenjena), ime založnika in zbirke, jezik, država izida, strokovno področje naročnika knjige in strokovno področje avtorja knjige.

Trije udeleženci so neposredno omenili dilemo izčrpnosti, tj. je število različnih pojmov, ki jih katalogizator identificira za vsebinski opis dokumenta. Bili so pred dilemo, ali določiti vse ali večino tem, ki so nastopale v knjigah, ali določiti samo osrednjo temo knjige. Prvi udeleženec je razmišljal, da če bi vsako poglavje oziroma vsako temo, ki se je loteva avtor, označil oziroma če bi označil samo nekatere teme, bi to bil njegov subjektivni izbor, ki pa po njegovem mnenju ne bi bil primeren. Drugi udeleženec ni vključil stranskih tem v vsebinski opis, ker niso bile primaren predmet te knjige, zato je dodelil samo geslo kot širši izraz, ki te ožje pojme vključuje. Tretji udeleženec se je odločil za izčrpno vsebinsko označevanje zaradi uporabnikov.

3.3 Koraki in kognitivni procesi pri vsebinski analizi

Pri procesu določanja vsebine so bili pri udeležencih opaženi štirje koraki: **vnos podatkov**, **obdelava podatkov**, **zgotitev besedila** in **zaključek določanja vsebine**. Potek korakov je fleksibilen: koraki ne potekajo zaporedno, se ponavljajo, so medsebojno povezani, odvisni ali pa potekajo hkrati.

Vnos podatkov je bil dosežen s pomočjo branja. Pri procesu določanja vsebine dokumenta so bile pri udeležencih opažene štiri različne tehnike branja besedila:

- pregledovanje besedila,
- iskanje namigov o določenem vidiku vsebine,
- hitro listanje po knjigi in
- branje besedila.

Za tehniko *pregledovanja besedila* so udeleženci uporabljali različne izraze, npr. »skeniranje«, »hitro branje«, »diagonalno branje«, »branje po diagonali«, »listam«, »na hitro prebrati«. Ta tehnika ima dve variaciji, ki ju je bilo iz podatkov iz opazovanj in dnevnikov težko ločiti, zato sta združeni v eno. Pri prvi variaciji tehnike pregledovanja besedila so udeleženci besedilo hitro pregledali, hitro preleteli z očmi z namenom, dobiti idejo o vsebini knjige. Udeleženci so ali pregledovali celotno knjigo, tako da so listali po knjigi, ali so pregledovali posamezne strani v knjigi ali posamezna poglavja knjige ali posamezne dele knjige, npr. kazalo vsebine, uvod ali pa druge oblike besedila kot npr. založnikova predstavitev knjige na zadnji knjižni platnici. Njihovo pregledovanje

besedila je lahko zajemalo tudi branje besede ali nekaj besed ali stavka v besedilu. Med hitrim pregledovanjem besedila so udeleženci zaznali, opazili nekaj vsebine in dobili ideje o vsebini. Pri drugi variaciji tehnike pregledovanja besedila so udeleženci besedilo hitro, površinsko preleteli z očmi, da najdejo besede, ki izstopajo. Ko so opazili tisto, kar je bilo poudarjeno ali je izstopalo, so potem ta odsek pregledali ali prebrali.

Druga tehnika branja, ki so jo uporabljali udeleženci, je bilo *iskanje namigov o določenem vidiku vsebine*. Udeleženci so stran, besedilo hitro preleteli z očmi, da najdejo namige, ki nakazujejo na določen vidik vsebine. En udeleženec je npr. pregledal kazalo vsebine z namenom, najti namige, ali je knjiga učbenik ali ni.

Tretjo tehniko *hitro listanje po knjigi* je uporabil samo en udeleženec, ki je celotno knjigo pregledoval, hitro listal po njej z namenom, da vidi, ali kaj izstopa in ali ga kaj pritegne. Namen njegovega hitrega listanja po knjigi je bilo odkriti vizualne elemente, vključene v besedilo. Udeleženec se je pri hitrem listanju po knjigi namreč ustavljal pri ilustracijah in grafikonih.

Naslednjo tehniko vnosa podatkov branja je uporabilo nekaj udeležencev, ki so *v celoti prebrali del besedila* knjige. En udeleženec je npr. prebral celoten prvi odstavek besedila na zavihku ovoja, drugi udeleženec je prebral uvod, ker je bil kratek.

Naslednji korak pri procesu določanja vsebine je korak **obdelave podatkov**, ki ni bil tako pogosto opažen pri udeležencih kot npr. korak vnosa podatkov ali zgostitve besedila. V koraku obdelave podatkov poteka osmislenje podatkov. Ne gre samo za videnje, opažanje informacij, ampak za preučevanje, raziskovanje, razumevanje, pojasnjevanje informacij in odkrivanje novih odnosov med njimi. Korak obdelave podatkov obsega sledeče kognitivne procese:

- mišljenja,
- sklepanja,
- obnavljanja informacij iz spomina in povezovanja predhodnega znanja z vsebino knjige,
- reševanja problemov in
- odločanja.

Pri kognitivnem procesu *mišljenja* obravnavamo mišljenje v ožjem pomenu kot odkrivanje novih odnosov med informacijami (Pečjak, 1977). Pri tem kognitivnem procesu so udeleženci ugotavljali pomen in pomembnost pojmov, jih pojasnjevali, določili pomen različnim odlomkov besedila ali ugotavljali vsebino dokumentov. V tem procesu ne gre samo za videnje, opažanje pojmov, ampak za ugotavljanje njihovega pomena, za njihovo osmislenje (Pečjak, 1977; Musek, 2005).

Pri procesu mišljenja so udeleženci ugotavljali pomen neznanih pojmov iz besedila v knjigi. Pri dveh udeležencih se je ta proces začel tako, da sta se vprašala, kaj določeni pojem pomeni. Potem sta skušala najti dodatno informacijo, s katero bi si razjasnili pomen pojmov. Nekateri udeleženci so ugotavljali vsebino dokumentov in določali pomen različnih odlomkov iz besedila.

Sklepanje je kognitivni proces zaključevanja iz dejstev (Sternberg, 1999). Udeleženci so na osnovi znanih podatkov, dejstev prišli z razmišljanjem in logičnim povezovanjem do novih zaključkov. Udeleženec se je npr. med opazovanjem znašel pred dilemo, ali je knjiga katalog ali propagandno gradivo. Razmišljal je, da je katalog nekaj, kar našteva zadeve (v intervjuju je povedal, da je mislil izdelke ali predmete), knjiga pa pokaže samo oddelke. V knjigi so slike oddelkov in strojev. V knjigi je predstavljeno podjetje, njegovi oddelki in stroji. Tako je udeleženec sklepal, da je knjiga propagandno gradivo in ne katalog.

Pri kognitivnem procesu *obnavljanja informacij iz spomina* (Sternberg, 1999) in *povezovanja predhodnega znanja z vsebino knjige* so se udeleženci spomnili znanja, ki so ga v preteklosti že usvojili, in to svoje predhodno znanje povezali z vsebino knjige. To predhodno znanje jim je pomagalo določiti vsebino knjige, ne da bi jim bilo treba dodatno raziskovati ali pregledovati knjigo ali raziskovati v zunanjih virih. Nekateri udeleženci so npr. vsebino knjige povezali s svojim poznavanjem strokovnega področja.

Kognitivni proces *reševanja problemov* se pojavi takrat, ko odgovora na vprašanje ali poti do cilja ne moremo enostavno priklicati iz spomina. Cilj reševanja problemov je premagati ovire, ki nam ovirajo pot do rešitve (Sternberg, 1999). Kognitivni proces reševanja problemov je bil opažen pri enem udeležencu. Ta je pri določanju vsebine prve knjige naletel na oviro, ker se ni mogel spomniti imena gibanja, ki naj bi ga osebnost iz naslova ustanovila. Problem je rešil tako, da je informacijo o gibanju iskal v spletni enciklopediji Wikipediji.

Kognitivni proces *odločanja* je izbiranje med alternativnimi možnostmi. V odločanju ne obstaja le ena rešitev, odločiti se moramo le za eno možnost, druge pa zavrniti (Sternberg, 1999). Kognitivni proces odločanja je bil opažen pri nekaterih udeležencih, npr. odločali so se o tem, koliko in katere pojme bodo vključili v vsebinski opis.

Naslednji korak pri procesu določanja vsebine je **zgotitev besedila**, ki je bil opažen pri vseh udeležencih. Zgotitev besedila je zmožnost izdelati drugo (sekundarno) besedilo, ki izraža vsebino prvega besedila. Udeleženec zgosti, skrajša ves pomen primarnega besedila v jedro oz. bistvo. Zgotitev besedila je proces povzemanja vsebine večjega dela besedila. Pri procesu zgoščanja bralec skrajša veliko število specifičnih trditvev v krajšo, bolj splošno trditvev ali trditve, ki implicitno ali eksplicitno vključijo vsebino specifičnih trditvev. Zajema

kreiranje makropropozicij, ki vključujejo niz mikropropozicij, medtem ko so posamezne podrobnosti izglubljene ali zajete pod širšo trditvijo (Beghtol, 1986).

Pri udeležencih sta bili opaženi dve različni aktivnosti zgostitve besedila: povzemanje in izvlečenje oziroma njegova različica izluščenje. Izvlečenje in izluščenje sta zgostitev bolj kompleksnega razumevanja vsebine v besedo ali besedno zvezo, ki v skrajšani obliki predstavlja bolj kompleksno idejo. Razlika med izluščenjem in izvlečenjem je ta, da so pri izvlečenju besede vzete neposredno iz besedila z namenom, da te besede predstavljajo večji del besedila, medtem kot pri izluščenju udeleženec uporabi svoje besede. Rezultat povzemanja pa je zgoščena predstavitev primarnega besedila iz udeležencevega razumevanja besedila v obliki enega ali več stavkov. Predstavlja bistvene pojme, najdene v dokumentu. Udeleženci so povzemali na ravni celotne vsebine ali ravni poglavja.

Šest udeležencev je uporabljalo samo izvlečenje in izluščenje. Neposredno iz besedila so izvlekli pojme v obliki besede ali besedne zveze ali pa so iz besedila določili pojem v obliki besede ali besedne zveze s svojimi besedami. Ti udeleženci so izvlekli/izluščili pojme iz besedila na ravni poglavja iz naslovov poglavij v kazalu vsebine ali tudi na ravni posameznega dela vsebine, npr. iz založnikove predstavitve knjige na zadnji knjižni platnici.

Povzemanje je bilo opaženo samo pri štirih udeležencih. Ti udeleženci so najprej povzeli besedilo na ravni celotne vsebine v obliki stavka ali več stavkov. Tako je npr. en udeleženec napisal, da je priročnik napisan v obliki vprašanj, ki bi zanimale stranko in bi se želela informirati o tem, kako deluje določeni sistem ali zgolj o posameznem vprašanju, npr., kako poteka določeni postopek itd. Nato pa so uporabili še izluščenje ali izvlečenje. Ti udeleženci so izluščili/izvlekli pojme ali iz svojega predhodnega povzemanja vsebine ali iz ponovnega pregledovanja besedila, ki so jih izrazili z besedo ali besedno zvezo in jih uporabili kot poskusna gesla, tj. za iskanje veljavnih gesel v geslovniku. V okviru koraka zgostitve besedila so bili opaženi še nekateri drugi procesi: ocenjevanje vsebine knjige, potrditev ocene o vsebini knjige in ovržba ocene o vsebini knjige.

Zadnji korak pri procesu določanja vsebine je **zaključek določanja vsebine**. Nekateri udeleženci so končali z določanjem vsebine, ko so pregledali celotno knjigo ali ko niso našli več nobene nove informacije. Nekateri udeleženci so prenehali z določanjem vsebine, ko so pregledali pomemben del knjige (npr. kazalo vsebine). En udeleženec je končal z določanjem vsebine, ko je ponovno pregledal in prelistal celotno knjigo z namenom, preveriti, ali je določil vse vidike vsebine, ki so pomembni za uporabnike. Drugi udeleženec je prenehal z določanjem vsebine, ko je pregledal še dodaten nepregledani del knjige z namenom, ugotoviti, ali knjiga vsebuje še dodaten vidik vsebine, ki ga pri določanju vsebine ni upošteval. En udeleženec je pri prvi knjigi odnehal z

določanjem vsebine, čeprav se mu je vsebinski opis zdel pomanjkljiv. Ni ga dokončal, ker bi, če bi nadaljeval z določanjem vsebine, trajalo predolgo. En udeleženec je pri eni knjigi končal z določanjem vsebine po ponovnem pregledovanju kazala vsebine, s katerim je preverjal, ali se vsebina knjige ujema z gesli iz kataložnih zapisov za podobne knjige. Pri drugi knjigi je končal, ko je primerjal svoja dodeljena gesla z gesli iz kataložnega zapisa za podobne knjige.

4 Dva splošna modela procesa določanja vsebine

Proces določanja vsebine, kot je bil opažen pri udeležencih raziskave, se lahko posploši v dva splošna modela procesa določanja vsebine. Prvega smo poimenovali *mozaični splošni model*, ki smo ga razvili iz šestih zgodb udeleženih katalogizatorjev, medtem ko smo drugega poimenovali *padalski splošni model* in ga odražajo štiri zgodbe udeleženih katalogizatorjev.

Pri *mozaičnem splošnem modelu* poteka določanje vsebine knjige razdrobljeno. Katalogizator vsebino celotne knjige, tj. vsebino kot celoto, obravnava kot vsoto njenih posameznih delov. Model se lahko ponazori z metaforo sestavljanja mozaika. Vsebinska celotna knjiga je mozaik in kamenčki v mozaiku so deli vsebine, iz katerih je vsebinska knjiga sestavljena. Ko katalogizator začne z določanjem vsebine dokumenta, ima pred sabo prazen mozaik. Katalogizator identificira vsebino posameznih delov knjige ali identificira vsebino posameznega dela vsebine. Identificirana vsebinska posameznega dela knjige je en kamenček v mozaiku ali vsebini kot celoti. Z določanjem vsebine posameznih delov knjige začne katalogizator sestavljati mozaik. Določeno vsebino posameznega dela knjige katalogizator polaga v mozaik celotne vsebine. Ko konča z določanjem vsebine posameznih delov knjige, je mozaik vsebine kot celote sestavljen. Vsi kamenčki – vse določene vsebinske posameznih delov knjige ali delov vsebine knjige sestavljajo mozaik – celotno vsebino.

Mozaični splošni model procesa določanja vsebine ima dve variaciji. Pri prvi se katalogizator osredotoča na določanje vsebine posameznih delov knjige, npr. naslova knjige, posameznih poglavij. Te posamezne dele knjige pri določanju vsebine obravnava ločeno. Ločeni deli so npr. povzetki posameznih poglavij, identificirani iz naslovov poglavij v kazalu vsebine. Katalogizator pri določanju vsebine pregleda naslov in kazalo vsebine. Če knjiga ne vsebuje kazala vsebine, knjigo pregleda po posameznih poglavjih. Najprej identificira pojme iz enega posameznega dela, npr. naslova, ne da bi prebral in pregledal še druge dele knjige. Identificirane pojme iz tega pregledanega dela knjige takoj kot gesla vključi v vsebinski opis. Ko konča s pregledovanjem enega dela knjige in dodeljevanjem

gesel za vsebino tega pregledanega dela knjige, se loti pregledovanja drugega dela knjige, npr. kazala vsebine, iz katerega identificira pojme in jih takoj kot gesla vključi v vsebinski opis. Katalogizator posamezne dele knjige pregleda samo enkrat. Na že pregledane dele knjige se ne vrača oz. jih ne pregleduje večkrat. Katalogizator iz besedila posameznih delov knjige identificira pojme ali z besedami iz knjige ali s svojimi besedami. Posamezne pojme izrazi z eno besedo ali eno besedno zvezo in jih dodeli kot gesla. Gesla so večinoma enako formulirana kot identificirani pojmi. Če katalogizator uporablja geslovník, uporabi identificirane pojme kot poskusna gesla, s katerimi v geslovníku išče veljavna gesla. Ko pregleda vse dele knjige, ki so zanj pomembni, ali ko pregleda celotno knjigo, konča z določanjem vsebine. Ko katalogizator identificira posamezne pojme, jih takoj dodeli kot gesla ali pa vsa gesla dodeli naenkrat, ko konča s pregledovanjem knjige in identificiranjem pojmov.

Pri drugi variaciji mozaičnega splošnega modela se katalogizator osredotoča na identificiranje vsebine posameznih delov vsebine knjige. Te posamezne dele vsebine knjige pri določanju vsebine obravnava ločeno. Med pregledovanjem knjige, tj. naslova, kazala vsebine, založnikove predstavitve knjige na zadnji knjižni platnici, uvoda, zaključka, povzetka, pregledovanja, listanja celotne knjige, identificira vsebino posameznega dela vsebine knjige. Ko katalogizator pregleduje knjigo, iz besedila identificira pojme ali z besedami iz knjige ali s svojimi besedami. Posamezne pojme izrazi z eno besedo ali eno besedno zvezo in jih dodeli kot gesla. Gesla so enako formulirana kot identificirani pojmi. Očitna razlika med prvo in drugo variacijo modela je ta, da pri drugi variaciji modela katalogizator prehaja iz pregledovanja enega dela knjige na pregledovanje drugega dela knjige. Pregledovanja knjige se ne loti tako kot katalogizator pri prvi variaciji modela, pri katerem pregleda posamezni del knjige do konca in nadaljuje z naslednjim delom knjige in se na pregledane posamezne dele knjige ne vrača. Drugi katalogizator skače med posameznimi deli, ko išče informacije o vsebini knjige. Tako lahko posamezni del knjige pregleda tudi večkrat in ne samo enkrat kot katalogizator pri prvi variaciji modela. Iz ponovnega pregledovanja posameznega dela knjige lahko identificira nove pojme. Z določanjem vsebine konča, ko ne najde več nobene nove informacije oz. ko ne najde več nobenega novega posameznega dela vsebine knjige.

Pri drugem, *padalskem splošnem modelu* procesa določanja vsebine poteka določanje vsebine knjige celovito. Katalogizator najprej razume vsebino celotne knjige in se ne ukvarja s posameznimi deli vsebine. Zato lahko model ponazorimo z metaforo padalca, ki skoči iz letala. Padalec je katalogizator, pokrajina pod njim pa vsebina celotne knjige. Ko se padalec pripravlja na skok pri vratih letala, ima pred seboj celotno pokrajino, torej vsebino celotne knjige, ki je še v meglenih obrisih. Odprta vrata letala so naslov knjige in drugi deli knjige. Ko stopi do odprtih vrat letala in pogleda navzdol, ima pred seboj celotno pokrajino v obrisih. Po obrisih lahko vidi ali pa samo grobo oceni oz.

dobi vtis o okvirni, splošni pokrajini, tako kot katalogizator razume ali pa samo grobo oceni oz. dobi vtis o vsebini celotne knjige po naslovu in drugih delih knjige. Padalec skoči iz letala in ko pada, se mu celotna pokrajina približuje. Meglena pokrajina dobiva jasnejšo in preciznejšo obliko. Iz zraka padalec tudi že vidi posamezne podrobnosti in posameznosti pokrajine, ki sestavljajo celotno pokrajino. Prav tako katalogizator po pregledu še nepregledanih delov knjige ali ponovnega pregledovanja posameznih delov knjige dobiva jasnejšo in preciznejšo sliko o vsebini celotne knjige. Katalogizator tudi že prepozna posamezne podrobnosti in posameznosti vsebine, ki sestavljajo vsebino celotne knjige. Katalogizator se iz splošne ideje o vsebini celotne knjige pomika k bolj podrobnemu in preciznejšemu razumevanju vsebine celotne knjige.

Pri drugem splošnem modelu procesa določanja vsebine katalogizator iz naslova in pregledovanja drugih delov knjige, kot npr. založnikove predstavitve knjige na zadnji knjižni platnici ali kazala vsebine ali pregledovanja in listanja celotne knjige, najprej razume ali dobi vtis o vsebini celotne knjige. Katalogizator lahko iz naslova in drugih delov knjige, kot npr. založnikove predstavitve knjige na zadnji knjižni platnici ali poznavanja strokovnega področja naročnika knjige, dobi prvi vtis oz. na grobo oceni splošno, okvirno vsebino celotne knjige. Iz pregledovanja dodatnih delov knjige, kot je npr. kazalo vsebine, lahko dobi za svojo oceno vsebine celotne knjige potrditev. Pri drugem splošnem modelu katalogizator torej začne z identificiranjem pojmov na ravni vsebine celotne knjige, tj. vsebine kot celote. Najprej določi splošno, okvirno vsebino celotne knjige. Identificirane pojme izrazi v svojem razumevanju vsebine s svojimi besedami v obliki stavka ali več stavkov. Katalogizator potem nadaljuje s pregledovanjem delov knjige, kot npr. uvod/predgovor, pregledovanje knjige po posameznih poglavjih, pregledovanje in listanje celotne knjige ali/in ponovno pregleduje dele knjig, npr. kazalo vsebine, pregledovanje in listanje celotne knjige. S pregledovanjem novih delov knjige ali s ponovnim pregledovanjem posameznih delov knjig se razumevanje o splošni, okvirni vsebini celotne knjige spreminja in razvija v razumevanje posameznosti in nadrobnosti v vsebini celotne knjige. Katalogizator se v tem procesu pomika iz splošne ideje o vsebini celotne knjige k bolj podrobnemu in preciznejšemu razumevanju vsebine celotne knjige. Iz pregledovanja novih delov knjige ali ponovnega pregledovanja posameznih delov knjige katalogizator identificira podrobnejše pojme za bolj točno opredelitev vsebine s svojimi besedami ali z besedami iz knjige v obliki ene besede ali ene besedne zveze, ki jih uporabi kot poskusna gesla, s katerimi v geslovníku ali lokalnem/vzajemnem katalogu išče veljavna gesla. Katalogizator konča z določanjem vsebine ali ko pregleda celotno knjigo ali ko ne najde več nobene nove informacije o vsebini knjige.

Primerjava obeh modelov je pokazala, da so v prvem modelu katalogizatorji večinoma pregledali naslov in kazalo vsebine, medtem ko so v drugem modelu

katalogizatorji večinoma pregledali naslov, kazalo vsebine, uvod/predgovor in pregledali ter prelistali celotno knjigo.

5 Primerjava rezultatov s procesom vsebinske analize, opisanem v nekaterih učbenikih katalogizacije in vsebinske obdelave

Avtorji v pregledani strokovni literaturi večinoma samo naštevajo vire informacij (npr. naslov, podnaslov, kazalo vsebine, predgovor/uvod), ki jih katalogizator mora pregledati pri določanju vsebine dokumentov (Pirjevec, 1940; Šmalc in Kermauner, 1953; Banič et al., 1987; Foskett, 1988, 1996; Ferl in Millsap, 1991; Chan, 1994; SIST ISO 5963, 1996; Dewey, 1996; Olson in Boll, 2001; Splošni, 2002; Lancaster, 2003; Broughton, 2004; Taylor, 2004). Izjema je le Langridge (1989), ki podrobno poda navodila za vsebinsko analizo dokumenta: poleg seznama virov poda tudi navodila, kako jih mora katalogizator pregledati in kaj sestavlja vsebino dokumentov.

Avtorji pregledane strokovne literature so skoraj enotni v tem, katere dele dokumenta je treba pregledati za določanje vsebine dokumenta. Večina jih opozarja, da določanje vsebine samo iz naslova ni ustrezno, kar so upoštevali tudi katalogizatorji iz naše raziskave, saj so poleg naslova večinoma pregledali še kazalo vsebine in uvod/predgovor. Večina udeležencev je poleg naslova pregledalo vsaj še kazalo vsebine in uvod/predgovor. Zanimivo je, da le Lancaster (2003) ne priporoča pregleda kazala vsebine in predgovora oziroma uvoda.

Poleg omenjenih delov strokovna literatura priporoča še pregled naslovov poglavij in podpoglavij, podnaslovov, ščitnega ovitka, ovoja, izvlečka, kazala, bibliografije, ilustracij, naslovov ilustracij, pregledovanje celotnega besedila, zaključka, avtorja, branje nekaj odlomkov besedila, besed, besednih zvez, ki so tiskane v drugačnem tisku kot ostalo besedilo, založnikove predstavitve dokumenta, uvodnih stavkov poglavij in odstavkov. Nekateri avtorji poleg delov dokumenta navajajo še dodatne vire oziroma zunanje vire: referenčni viri, recenzije, posvet s strokovnjaki za določeno strokovno področje, bibliografije, katalogi ali drugi kataložni zapisi iz drugih podatkovnih baz za iste dokumente, ki jih katalogizator označuje po vsebini. Priročnik za Deweyevo decimalno klasifikacijo (Dewey, 1996) pa omeni še prevzemanje zapisov iz vzajemnih baz, kar je pogosto v pomoč, ker ti zapisi že vsebujejo gesla, klasifikacijske oznake in opombe. Podatke iz teh virov mora katalogizator preveriti s pregledovanjem dokumenta.

V pričujoči raziskavi so udeleženci večinoma pregledali naslov, kazalo vsebine, uvod/predgovor in pregledali ter prelistali celotno knjigo. Omenili so še pregledovanje založnikove predstavitve knjige na zadnji knjižni platnici in ilustracije. Pregledovanje kazala sta omenila samo dva udeleženca, bibliografijo je pregledal samo en udeleženec. V pričujoči raziskavi je en udeleženec uporabil zunanji vir, tj. spletno enciklopedijo, pri določanju vsebine knjige. En udeleženec je napovedal, da bo prosil strokovnjaka za določeno strokovno področje, naj pregleda njegova gesla in o njih poda svoje mnenje. Dva udeleženca sta uporabila druge kataložne zapise za katalogizirani dokument iz drugih katalogov. Nekateri so prevzeli zapise iz drugih baz, ki so že vsebovala gesla in klasifikacijske oznake. Vsi so podatke iz teh virov preverili s pregledovanjem dokumenta.

Ugotovitve naše raziskave kažejo, da je večina udeležencev označevala vsebino v korakih, kot jih predlaga mednarodni standard ISO 5963 (1996). Ti koraki so: (1) pregledovanje dokumenta in dognanje njegove vsebine, (2) identificiranje glavnih pojmov in (3) izražanje teh pojmov v izrazih sistema za vsebinsko označevanje.

Opis procesa določanja vsebine Dereka Langridga (1989) in Arlene Taylor (2004) se sklada z našim drugim, t. i. padalskim splošnim modelom procesa določanja vsebine, pri katerem katalogizator iz naslova dobi vtis ali grobo oceni vsebino, za katero dobi potrditev v kazalu vsebine. Katalogizator pa lahko po pregledu kazala vsebine in drugih delov knjige, kot npr. uvoda, še natančneje določi vsebino knjige.

Zanimivo je tudi to, da katalogizatorji iz naše raziskave niso obravnavali uvoda/predgovora kot pripomočka za identifikacijo avtorjevega namena pisanja dokumenta in avtorjevega vidika vsebine dokumenta tako kot npr. Derek Langridge (1989) in Arlene Taylor (2004).

6 Zaključek

Celovito razumevanje procesa vsebinske analize je pomembno iz več razlogov. Z razumevanjem in poznavanjem, kako poteka vsebinska analiza, se lahko izboljša iskanje po vsebini v knjižničnih katalogih. Za kvaliteto iskanja po vsebini je namreč pomembno, da katalogizator določi ustrezno vsebino dokumenta. Zato je treba stremeti k nenehnemu izboljšanju vsebinske analize dokumenta. Da lahko izboljšamo vsebinsko analizo dokumenta, pa moramo bolje razumeti procese vsebinske analize.

V raziskavi nas je zanimalo:

- Katere dele knjige katalogizatorji pregledujejo, torej od kod črpajo informacije za oblikovanje mnenja o vsebini dela?
- Kateri pristopi so prisotni pri tem delu, torej kako se katalogizatorji v slovenskih visokošolskih knjižnicah tega dela lotevajo? Zanimale so nas ključne značilnosti tega postopka in koraki v kognitivnem procesu vsebinske analize.
- Zanimalo nas je tudi, ali se ta postopek razlikuje od tistega, ki je opisan v učbenikih in standardu SIST ISO 5963 (1996).

Ugotovili smo, da se katalogizatorji v slovenskih visokošolskih knjižnicah glede vsebine knjige odločajo na podlagi njenega naslova in kazala vsebine. Redkeje na odločitve vplivajo tudi uvod ali predgovor in posamezna poglavja knjige. To je zelo podobno, kot svetujejo pregledani strokovni viri.

Naša raziskava je razvila dva splošna modela procesa določanja vsebine z namenom, razumeti proces določanja vsebine. Proces določanja vsebine sestavljajo pregledovanje fizične enote, tj. delov dokumenta, pregledovanje vsebine in koraki ter kognitivni procesi, ki se pojavljajo pri procesu vsebinske analize. Modela pa se razlikujeta po pristopu: Mozaični model celotno sliko sestavlja postopno, ko se iz pregledovanja posameznih delov knjige ustvarjajo parcialni pogledi, ti nazadnje sestavijo v celoto. Padalski model pa iz splošne slike ali vtisa postopno zgradi podrobnejšo s podrobnejšim pregledovanjem delov knjige. Pri obeh so katalogizatorji pokazali kognitivne procese mišljenja: Premišljevali so o vsebini, sklepali o vsebini na podlagi pridobljenih informacij, uporabljali informacije iz spomina in te informacije povezovali z novimi, ki so jih videli v knjigi. Ves čas so reševali probleme, kot so, kateri pojem je pomembnejši ali bo bolje predstavil vsebino uporabnikom, in se odločali za primerno vsebinsko opredelitev dela.

Pomembna je tudi ugotovitev, da so katalogizatorji kljub temu, da večinoma niso poznali postopka, ki ga opisuje mednarodni standard ISO 5963, svoje delo večinoma opravili po tem postopku. To lahko pomeni, da je standard zapisal intuitivni postopek in je zato primeren in uporaben.

Pričujoča raziskava se je osredotočala na pregledovanje delov dokumenta in korake ter kognitivne procese pri postopku vsebinske analize. Manj se je posvečala pregledovanju vsebine, predvsem katere vrste pojmov izbirajo katalogizatorji pri določanju vsebine. Zato predlagamo, da se nadaljnje raziskovanje vsebinske analize usmeri na to, katere vrste pojmov, ki so omenjeni v strokovni literaturi, katalogizatorji iščejo in identificirajo v vsebinski analizi.

Navedeni viri

1. Babbie, E. R. (2004). *The practice of social research*. (10th ed.). Wadsworth: Thomson Learning.
2. Banič, T., Berčič, B., Filo, B. in Veselko, M. (1987). *Osnove knjižničarstva*. Ljubljana: Posebna izobraževalna skupnost za kulturo.
3. Beghtol, C. (1986). Bibliographic classification theory and text linguistic: aboutness analysis, intertextuality and the cognitive act of classifying documents. *Journal of documentation*, 42 (2), 84–113.
4. Broughton, V. (2004). *Essential classification*. London: Facet.
5. Bryman, A. (2001). *Social research methods*. Oxford: Oxford University Press.
6. Chan, L. M. (1994). *Cataloging and classification* (2nd ed.). New York: McGraw-Hill.
7. Dewey, M. (1996). *Dewey decimal classification and relative index*. Vol. 1, *Introduction, tables* (21st ed.). Albany (N. Y.): Forest Press.
8. Ericsson, K. A. in Simon, H. A. (1993). *Protocol analysis: verbal reports as data*. Cambridge, MA: The MIT Press.
9. Ferl, T. E. in Millsap, L. (1991). *Subject cataloging: a how-to-do-it workbook*. New York, London: Neal-Schuman.
10. Foskett, A. C. (1988). *The subject approach to information*. (4th ed.). London: Clive Bingley, Hamden: Linnet Books.
11. Foskett, A. C. (1996). *The subject approach to information* (5th ed.). London: Library Association.
12. Gorman, G. E. (1998). *Qualitative research for the information professional: a practical handbook*. London: Library Association.
13. Jeng, L. H. (1996). Using verbal reports to understand cataloging expertise: two cases. *Library of research technology and services*, 40 (4), 343–358.
14. Lancaster, F. W. (2003). *Indexing and abstracting in theory and practice* (3rd ed.). London: Facet.
15. Langridge, D. W. (1989). *Subject analysis: principles and procedures*. London: Bowker-Saur.
16. Mai, J.-E. (2000). Deconstructing the indexing process. *Advance in librarianship*, 23, 269–298.
17. Mai, J.-E. (2005). Analysis in indexing: document and domain centered approaches. *Information processing and management*, 41 (3), 599–611.
18. Mesec, B. (1998). *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.

19. Musek, J. (2005). *Predmet, metode in področja psihologije*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za psihologijo.
20. Olson, H. A. in Boll, J. J. (2001). *Subject analysis in online catalogs* (2nd ed.). Englewood, Colo.: Libraries Unlimited.
21. Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research & evaluation methods* (3rd ed.). Thousand Oaks: SAGE.
22. Pečjak, V. (1977). *Psihologija spoznavanja* (2., pop. in dop. izd.) Ljubljana: DZS.
23. Pirjevec, A. (1940). *Knjižnice in knjižničarsko delo*. V Celju: Družba sv. Mohorja.
24. Powell, R. (1986). *Basic research methods for librarians*. Norwood: Ablex.
25. *SIST ISO 5963* (1996). *Dokumentacija – metode pregledovanja dokumentov, določanje njegove vsebine in indeksirnih izrazov*. Ljubljana: Slovenski inštitut za standardizacijo.
26. *Splošni slovenski geslovník: navodila za predmetno označevanje knjižničnega gradiva in geslovník*. (2002). Ljubljana: NUK.
27. Sternberg, R. J. (1999). *Cognitive psychology* (2nd ed.). Fort Worth: Harcourt Brace.
28. Šauperl, A. (1999). *Subject determination during the cataloging process*. PhD. Chapel Hill: University of North Carolina.
29. Šauperl, A. (2002). *Subject determination during the cataloging process*. Lanham, MA: Scarecrow Press.
30. Šauperl, A. (2005). Subject cataloging process of Slovenian and American catalogers. *Journal of documentation*, 61 (6), 713–734.
31. Šauperl, A. (2005). Kvalitativne raziskovalne metode. V Šauperl, A. (Ur.) *Raziskovalne metode v bibliotekarstvu, informacijski znanosti in knjigarstvu* (str. 149–162.). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo.
32. Šauperl, A. in Saye, J. D. (1998). Subject determination during the cataloging process. V E. K. Jacob (Ur.), *Proceedings of the 9th ASIS SIG/CR Classification research workshop, held at the 61st ASIS Annual Meeting, October 25-29, 1998, Pittsburgh, Pennsylvania* (str. 119–138). Silver Spring, MD: American Society for Information Science.
33. Šmalc, L. in Kermauner, D. (1953). *Abecedni stvarni katalog*. Ljubljana: Društvo bibliotekarjev Slovenije.
34. Taylor, A. G. (2004). *The organization of information* (2nd ed.). Westport, London: Libraries Unlimited.
35. Todd, R. J. (1992). Academic indexing: what's it all about? *The indexer*, 18 (2), 101–104.

36. Van Someren, M. W., Barnard, Y. F. in Sandberg, J. A. C. (1994). *The think aloud method: a practical guide to modelling cognitive processes*. London: Academic Press. Pridobljeno 20. 1. 2005 s spletne strani: <http://staff.science.uva.nl/~maarten/Think-aloud-method.pdf>
37. Wellisch, H. H. (2000). *Glossary of terminology in abstracting, classification, indexing, and thesaurus construction* (2nd ed.). New York: American Society of Indexers.
38. Wilson, P. (1968). *Two kinds of power: an essay on bibliographical control*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.

Mag. Jelka Kos je zaposlena na Institutu informacijskih znanosti, Maribor.
Naslov: Prešernova ulica 17, 2000 Maribor
Naslov elektronske pošte: jelka.kos@guest.arnes.si

Dr. Alenka Šauperl, izr. prof., je zaposlena na Oddelku za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani.
Naslov: Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana
Naslov elektronske pošte: alenka.sauperl@ff.uni-lj.si